

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מדין

אדר תשל"ה

מחזור כו, קונטרס ה' (רנה)

העברית לרבדיה

שיחות ותרגילים

מאת

ראובן סיוון

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

חזכרות מאת מחבר הקונטרס בסדרת 'לשוננו לעם'

לשיפור הלשון ('כדבר איש אל רעהו' ו'ככתוב איש אל
רעהו') עם תרגילים

על חידושי מלים ('לשון בתחייתה' ו'חידושי המלים של
אליעזר בן-יהודה')

שמונים שנה, תר-ן-תש-ל

העגבנייה ומה שעוללו לה שמותיה

אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי

העברית לרבדיה, שיחות ותרגילים

הקדמה

העברית, הנשמעת כיום בפי רבבות אלפי ישראל, לשון עתיקה היא, לשון, ששמרה במידה רבה על צביונה מלפני אלפי שנים. דברי חולין, דברי קודש, חזון וחכמה, שהשמיעו אבותינו בשפבר הימים בארץ-ישראל, אינם רחוקים מלשון יום של בן זמננו. ספרי התורה, הנביאים והכתובים, ששמרנו עליהם ושזכותם נשמרנו ונתייחדנו מכל עם, יסודי היסודות של העברית שפנינו הם, בתוקף עצמתם הרוחנית, הדתית והמוסרית.

ודאי, באלפי שנות חיי הלשון חלו בה חליפות ותמורות, אבל ביסודו של דבר נשארה לשון המקרא, על קויה המבניים הייחודיים, תשתיתה של העברית, והתפתחותה הרבה של הלשון במרוצת הדורות מיוסדת על אותם קוי האופי, שהיו לה בראשיתה. מועטים הם היסודות הזרים, שנטמעו בעברית, ורוב המלים הלועזיות, המבקשות להיספח אליה, זרותן עונה בהן.

שיחות ותרגילים אלה הוכנו לפי ראשי פרקים על תולדות הלשון שבתכנית הלימודים למסיימי בית הספר העל-יסודי. נעשה כאן ניסיון לסייע בידי נערים ונערות שוחררי לשוננו להבחין בפסיפס המלים, הנהוגות בימינו, ובתולדותיהן, ולהעמיק את ההבנה בלשון, שהיא גוף חי, שרציפות מזה ותמורה מזה מאפיינות אותו.

ר"ס

חלק ראשון: שיחות

1. הלשון - מותר האדם

פֹּשֶׁרוֹ שֶׁל הָאָדָם לְהַפְעִיל מְגוֹן שֶׁל הַגַּאִים - עִיצוּרִים וְתַנְעוּת לְסִירוּגִים - כְּדֵי לְהַפִּיק בָּהֶם מַלִּים וְצִירוּפִים, הַמְסַמְלִים מוֹצְגִים וּמוֹשְׁגִים, וְעַל יְדֵי כֶּךָ לְיִצוֹר תַּקְשׁוּרַת בֵּין הַבְּרִיּוֹת, פֹּשֶׁר זֶה הֶעֱלֵהוּ עַל שָׂאֵר הַיִּצּוּרִים וְגַרַם לְהַתְּפַתְחוּתוֹ הָרַבָּה בְּחַיֵּי הַחֲבֵרָה וְהַהִסְתַּיְעוּת הַהִדְדִּית, בְּמַחֲשָׁבָה וּבַהֲגוּת, בְּתַרְבּוּת, בְּסִפְרוּת וּבִאֲמֻנָה, בִּאֲמוּנָה הַדְּתִית, בְּחֻקְלָאוֹת, בְּבִנְיָן וּבַחֲרוּשֶׁת הַמַּעֲשֶׂה. הַתְּפַתְחוּת הַמַּדְעִים וְהַטֶּכְנוֹלוֹגְיָה הַגִּיעָה בִּימֵינוּ לְמַדְרָגָה גְּבוּהָה בְּיִתְרוֹ.

מֵה שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית ב) עַל אָדָם, שֶׁנֶּקְרָא, לְאַחֵר הַשְּׁלֵמַת מַעֲשֵׂה הַיִּצִּירָה, לְקַבּוֹעַ שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה, מְסַמֵּל אֶת יִתְרוֹנוֹ עַל שָׂאֵר הַבְּרִיּוֹת בְּדִיבּוּרוֹ. הַסִּפּוּר הַקְּדֻמוֹנִי עַל מַגְדֵּל בָּבֶל (בְּרֵאשִׁית י"א) מְסַמֵּל אֶת עֲרֻכָּה שֶׁל הַתַּקְשׁוּרַת הַמִּילּוּלִית בֵּין בְּנֵי אָדָם. כְּשִׁישׁ לְבְּרִיּוֹת שְׁפָה אַחַת וְדַבְּרִים אַחֲדִים ... לֹא יִיבָצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יִזְמֹן לַעֲשׂוֹת, וְרַק כְּשֶׁנִּתְּבַלְבֵּל שְׁפָתָם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ תֵּשׁ כּוֹחַם וַיַּחֲדְלוּ לְבִנּוֹת הָעִיר.

כִּמָּה יָמֵי שְׁנֵי חַיֵּי הַלִּשׁוֹן?

הַמַּחְקֵר הָאֶרְכִּיאוֹלוֹגִי מְסִייעַ לָנוּ לְשַׁחֲזֹר אֶת הַתְּקוּפָה הַקְּדָמָה-הִיסְטוֹרִית שֶׁל הָאָדָם וְאֵת הַסִּימְנִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל תְּרַבּוּתוֹ אוֹ תְּרַבּוּיָתוֹ, אֲוִלָּם עַל לִשׁוֹן הָאָדָם, שֶׁבַלְעָדִיהָ לֹא

יכלה התרבות להתפתח, אנו יכולים ללמוד רק למן המצאת
הכתב, שבה מתחילה למעשה התקופה ההיסטורית. שרידי
כתב ממש אינם מצויים קודם לראשית האלף הרביעי
שלפני ספירת הנוצרים. הוי אומר, שיש לנו ידיעות על
התפתחות לשון האדם, או לשונותיו, מלפני כששת אלפי
שנה, ולא קודם לכן. דרגת התפתחות לשונות האדם הייתה
כבר אז גבוהה, ולדעת חוקרים תחילת התהוותה של לשון
האדם קדמה לכך הרבה עשרות אלפי שנים, ובכל אופן,
המלה המדוברת הייתה לפחות ביכולתם של כמה ממיני גזע
האדם זמן רב מאוד לפני התעודות הכתובות הראשונות.
בלשנים במאה הי"ט ניסו לבוא עד חקר שלביהן
הקדומים של לשונות האדם, אך לא יכלו לברר אלא משהו
מטיבן של הלשונות לפני פחות מששת אלפים שנה, וזהו
תקופה קצרה מכדי שיהיה אפשר להסיק ממנה על התהוותן.
מאז לא נעשו עוד מחקרים הראויים לשמם לפענוח סוד
ראשית הלשון.

---

1. ראה ספרו של יוסף ברם, הלשון והחברה (עמ' 9-12
בترגום העברי, תשל"ג).

2. רובדי הלשון

על שלבי התהוותה הראשונים של לשוננו אין בידינו כל תיעוד. ידיעתנו בעניין זה מתחילה בתקופה, שנכתב בה המקרא, וברי שבתקופה זו כבר הייתה העברית בשלב התפתחות גבוה.

בעברית, הנהוגה כיום בספרות ובדיבור, מצויות מלים ודרכי צירוף של הלשון, שיסודן באחת מארבע התקופות בתולדות ספרותה. ארבע תקופות אלה הן ארבעת רובדי הלשון. מילוני ימינו נוהגים לציין את המלים שנתחדשו בכל רובד ורובד. מלים המצויות במקרא, שהוא יסוד הלשון, אינן מסומנות בשום סימן; מלים שנתחדשו במשנה, בתלמודים (בחלקם העברי) ובמדרשים העתיקים, סימן * ; מלים שנתחדשו בספרות ימי הביניים, מהפיוטים ועד ראשית ימי ה'השכלה', סימן " ; וחידושי לשון, שנתחדשו בדורות האחרונים, מתקופת ההשכלה ועד ימינו ממש ועד בכלל, סימן °.

אם נעין במילון מקיף בימינו ונבקש לברר את מוצא המלים הנהוגות בלשון ימינו ומסתעפות מהשורש העברי פקד, נמצא שהפעלים, שמות העצם ושמות התואר משורש זה, מתחלקים לפי רובדיהם כלהלן:

מלשון המקרא: פקד, נפקד, פוקד, הפקיד, הופקד, התפקד (הצורה המצויה במקרא התפקד אינה נהוגה בימינו); פיקוד, פקיד, פקידות, פקודה, פיקדון, מפקד, מפקד, פקוד (נהוג בימינו לפעמים, בטעות, פיקוד), נפקד.

מלשון חכמים: פקידה (מפקידה לפקידה), תפקיד, מפקיד. מספרות ימי הביניים: היפקדות.

חידושי ימינו: תפֿקֿד, פֿקֿד, פֿקֿידון, פֿאקד, הפקדה, התפקדות,
מפקדה, נפקדות, תפקוד; פיקודי, פקידותי, תפקודי.

3. שורש ודגם

כל לשון מלשונות בני האדם מתפתחת בדרך כלל
מבפנים ומבחוץ. מבפנים – הוי אומר מתוך יסודותיה
שלה עצמה, ומבחוץ – בכך שהיא מטמיעה בתוכה יסודות
ומלים שהיא שואלת מלשונות אחרות. הלשון העברית אף
היא מתפתחת בשתי הדרכים האלה, אבל בזכות מבנה
המיוחד נוטה היא יותר להתרבות מבפנים ולצמצם את
השפעת החוץ על התפתחותה.

מבחינת המבנה החיצוני – לשמות העצם, לשמות התואר
ולפעלים בעברית שני מרפיבים: שורש ודגם. השורש הוא
סדרה של עיצורים (שלושה בדרך כלל); הדגם – הקרוי
בניין במערכת הפועל ומשקל במערכת השם – הוא תבנית
קבועה, שעיצורי השורש משתלבים בה, והיא מורכבת
מתנועות (או שואים, "אפס תנועות" בלשון הפלשנים) עם
מוספיות או בלי מוספיות. המוספית היא עיצור או הברה
(צירוף עיצור או עיצורים ותנועה) והיא יכולה לבוא לפני
השורש (תחילית), אחרי השורש (סופית) או בתוך השורש

(תזכית). עיצורי השורש ללא תנועותיהם – עדיין אינם מהווים מלה בעלת משמע מסוים ומוגדר, שכן המלה היא שילוב של עיצורים ותנועות לסירוגים. רק בהתפרס השורש אל הדגמים השונים (פועל, שם עצם, שם תואר וכו') הוא מקבל משמעויות שונות מובהקות, הפול לפי הדגמים, שהוא נוצק בהם.

התפרסותו של השורש העברי על פני דגמים שונים גדולה היא יחסית. השורש מהווה למעשה מכנה משותף חיצוני (העיצורים או 'אותיות השורש') ו'פנימי' (משמע השורש)¹. השתקפות זו של השורש במלים (בדיבור ובכתב), עושה את העברית לשפה 'שקופה' או 'הגינית' יותר ומקילה במידת-מה על לומד הלשון, ואף מסייעת למרחיב הלשון ולמחדש בה מלים, מדעת או שלא מדעת.

חידוש מלה הוא ביסודו של דבר יציקת שורש ישן באחד הדגמים שלא היה יצוק בו קודם לכן (ראה גם פרק 4 להלן). אין מספר השרשים בלשון גדל במידה רבה, וגם דגמי המלים – הבניינים והמשקלים – רובם קבועים ועומדים הם משחר ימי הלשון.

כדי למצוא באיזה דגם יצוקה מלה, כגון שבירות, אנו מחליפים את אותיות השורש שבר, שבמלה זו, באותיות פעל. דגם המלה הוא אפוא המשקל פעילות. בפועל כגון יתרגלו אנו מטים אותו לצורת העבר בגוף נסתר והיא התרגל. אחר

1א. עם זאת, מלים בנות שורש משותף, ואף דגם משותף, עשויות להתפלג במשמעיהן. ראה פרק 4 להלן.

כך אנו מחליפים את אותיות השורש רגל באותיות פעל,
וכך אנו מקבלים את הבניין התפעל.

השורש קרב, למשל, נוצק בימינו בדגמים שלהלן:

המלים: קרב, נקרב, קירב, קורב, הקריב, הזקרב,
הדגמים: פָּעַל, נִפְעַל, פִּיעַל, פֻּעַל, הִפְעִיל, הוּפְעַל,

התקרב; קָרַב, קרביים, קָרַב, קרבה. קורבה,
התפעל; פָּעַל, פֻּעַלִּים, פֻּעַל, פֻּעַלָה, פֻּעַלָה,

קירוב, קִרְבֵּן, קרובה, הקרבה, התקרבות,
פיעול, פִּעֲלוֹן, פעולה, הפעלה, התפעלות,

תקרובת, קרבות, קרוב; קריב, קרבי, מקורב.
תפעולת, פִּעֲלוּת, פעול; פעיל, מפועל.

כל המעיין במילון ייוכח בנקל, שלמלים רבות בכל לשון יש יותר ממשמע אחד. המשמעים השונים של המלה עשויים להיות קרובים זה לזה או להתרחק זה מזה. הפועל פרץ, למשל, אין משמעו בביטוי 'פרץ בבכי' כמשמעו בביטוי 'פרץ את הבאנק', אבל אין שני המשמעים רחוקים זה מזה. לעומת זאת הפועל כיבד, שבביטוי 'כיבד את מורי', הרחיק במשמעו בביטוי 'כיבד את הרצפה'. פיוצא בו שם-העצם שיכון, שבביטוי 'אני גר בשיכון', אינו מרוחק ממשמעו בביטוי 'משרד השיכון', אבל שם-העצם סידור שבביטוי 'סידור עבודה' רחוק במשמעו בביטוי 'סידור תפילה'.

חידוש משמע במלה מצויה אף הוא חידוש לשון. המחדש משתמש, מדעת או שלא מדעת, במלה עתיקה בעלת משמע מסוים, לעתים לא ברור או נדיר, ויוצק בה משמע חדש. כך חודשה בימינו המלה תרבות לענין המושג 'קולטורה'. בבמדבר לב, יד 'תרבות אנשים חטאים' עניינה של מלה זו אחריו. המלה המקראית קדמה, שהוראתה העתיקה היא הצד הקדמי או המזרחי, 'קדמת אשור', 'קדמת עדן', חודשה בימינו לענין 'פרוגרס'. פיוצא בו נקבעה בספרות המדעית של ימי הביניים המלה המקראית אפט למושג הספרה 0, אף על פי שמשמע המלה הזאת במקרא הוא

וב. ראה מילון התנ"ך ליהושע שטיינברג, מהדורה מתוקנת ומחודשת, תשכ"א, ערך תרבות.

רחב ואינו מכונן למערכת הספרות. הפועל המקראי קילט, שפירושו: צחק, לעג, נתפרש בימי חז"ל, בהשפעת היונית, גם בהוראה כמעט הפוכה: שיבח, פאר. עוד דוגמאות כאלה של גלגלי משמעים בתרגילים: לפרק זה, בחלקה השני של החוברת.

5. בין לשון המקרא ללשון חכמים

לשון ספרי התורה, הנביאים והכתובים היא היסוד הרחב והאיתן של הלשון העברית, ועל רובד 'לשון המקרא' בנויים רובדי הלשון האחרים, וממנו הם ניוונים. על הרובד הספרותי הזה, שתחילתו בזמנים קדומים, באלף השני שלפני ספירת הנוצרים, מצוי בידינו החומר הספרותי הכתוב של המשנה, התלמודים (בחלקם העברי) והמדרשים. חומר זה הובא בכתובים עד המאה השביעית לספירה. לשון זו קרויה 'לשון המשנה' או 'לשון חכמים', והיא מעין גיב של לשון המקרא. דומה לשון חכמים ללשון המקרא מבחינות רבות, אבל גם שונה היא ממנה בדרכי דיבור ובמלות קישור, הקובעות את מבנה המשפט, ויש מספר ניכר של מלים נרדפות ('סינונימים' בלעז), שהמקראית מעדיפה אחת מהן ולשון חכמים את רעותה. המלים והצורות האופייניות ללשון חכמים אינן בהכרח חידושי לשון של אותה תקופה (אף כי

יש גם כאלה). כמה מן המלים, הידועות לנו בעיקר מלשון חכמים, מצויות כבר במקרא, אלא שאינן רווחות בו. ויש גם כמה וכמה צורות האופייניות ללשון חכמים, שהן מצויות בספרי מקרא מאוחרים של ימי הבית השני. אף נמצאו מלים מלשון חכמים בתעודות קדומות ביותר, והן מכתבי תל אל עמארנה שבמצרים, מהמאה הי"ד שלפני הספירה. לשון חכמים הייתה לשון עממית רווחת בדיבור בימי הבית השני עד סוף המאה השנייה לספירה. היא הושפעה במידה רבה מן הארמית, שהייתה רווחת בארצות המזרח וארץ ישראל בכלל, ואף מן היוונית, לשון התרבות ההלניסטית, שהתפשטה באיזור עם כיבושי אלכסנדר מוקדון, ומן הרומית. מכאן המלים הארמיות, היוניות והרומיות, שנטמעו בה. המעין בפרקי תנ"ך ובפרקי משנה ואגדה ומשנה את הלשונות יכול לעמוד בנקל על הבדלים כגון אלה:

צורות אופייניות ללשון מקבילותיהן בלשון חכמים
המקרא

קרקע	אדמה
אפשר, שם	אולי
סימנים	אותות
היאך? כיצד?	איך? איכה?
אינו	איננו

---

2. ראה ספרו של אבא בנדרד, לשון מקרא ולשון חכמים, ח"א, תשכ"ז, וח"ב, תשל"א.

היכן?

איפה? איה?

אלו

אלה

אנו

אנחנו

ספינה

אנייה

חוטם

אף

רק: אפעל

אפעל - אפעלה ('עתיד

מואריך')

מדינה

ארץ

רק: ש... (אמנם ש מצוי גם

אשר

במקרא, אבל רק במקומות

מועטים)

רק: עמו

אתו, עמו

נכנס

בא

בורר

בוחר

בוכה, הומה

בוכייה, הומייה

שחרית

בוקר

כרס

בטן

פירש

ביאר

כשפעל

בפעול ... בפעלו

באמצע

בתוך

תחום

גבול

היא המגמה (קדימה, עזתה...) ל' המגמה (לפנים, לעזה..)

הולך ופועל (מקדימים בפועל) פועל והולך (מקדימים בפועל

העוזר הלך, כגון: הולך העיקרי: פוּחַת והולך)

(וחזק)

החל	התחיל
החריש	שתק
היה ל	נעשה
הילל	שיבח
הנה, הנני	הרי, הריני
התפעל (בנין התפעל	נתפעל (מתחיל בנת)
מתחיל בעבר בהת)	
יפְעַל, (משתמשים לפעמים	יפְעַל
בצורת העבר בהוראת עתיד)	
יפְעַל, (משתמשים לפעמים	פעל
בצורת העתיד בהוראת עבר)	
זאת	זו
חודשיים, פעמיים,	שני חודשים, שתי פעמים,
שנתיים	שתי שנים
חופש, דרור	חירות
חיכה	המתין
חפץ	רצה
יבך, יפן, ירא ('עתיד מקוצר')	יבכה, יפנה, יראה
יען אשר, כי	משום ש, כיון ש, הואיל ו
ירח	לבנה
כאב	ייסורים, צער
כאשר (מלת זמן, מלת השואה)	כש (זמן), כשם ש (השואה)
כי (מלת קישור, סיבה, זמן,	ש (קישור), משום ש (סיבה),
תנאי)	כש (זמן), אם (תנאי)
ככה	כך

כמוך, כמוני...	כמותך, כמותי...
לאמור	לומר
לבדי	בעצמי
לכן	לפיכך
ללדת, ללכת, לקחת, לרדת,	לילד, לילך, ליקח, לירד,
לתת	ליתן
למען	כדי ש
לעיני כל העם, קבל עם	בפרהסיא
לשוא	לחינם
מאום, מאומה	כלום
מות	מיתה
מלבד	חוץ מ(ן)
סלח, סליחה	מחל, מחילה
עדיים	תכשיטים
עיור	סומא
עם	אומה
עף	טס, פרח
עץ	אילן
עת	זמן
עתה	עכשיו (אבל לא בפיטוי)
	התלמודי הקבוע 'אמור מעתה'
פה	כאן
פן	שמא
פעול פעל, פעול יפעל	פעל, יפעל (ללא שימוש במקור)
(הוספת המקור להדגשה)	(להדגשה)

פעלה ('ציווי מוארך': שבה, פעל

אכלה)

פעלנה (ציווי לנכחות)

פעלו (כמו לנכחים)

צום

תענית

צעדים

פסיעות

קץ

סוף

רע, ידיד

חבר

שב

חזר

שונה, שניאה

טועה, טעות

שונה

משונה

שמש

חמה

לפה

לשון

תמונה

דמות, פרצוף

תפעלנה (עתיד לנכחות

תפעלו (לנכחות), יפעלו

ולנסתרות)

(לנסתרות)

6. העברית עקורה ממקום חיותה

מאז סוף המאה ה'ב', עם דעוך הדיבור העברי, ועד שנות השמונים של המאה ה'י"ט, שבהן נתחדשה שיבת ציון והוحيיה הדיבור, כשבוע עשרה מאות שנים, הייתה העברית עקורה ממקום חיותה. בתוך תקופה זו של גלות העברית נכללת תקופת ההשכלה, שהחלה בשנות השמונים למאה ה'י"ח. כמאה שנות ה'השכלה', שבישרו את תקופת התחייה ללשון, כלולות בתקופה החדשה בחיי הלשון, אף על פי שהעברית עדיין הייתה בגלותה.

בתקופה ארוכה זו לא הוסיפה העברית להיות עוד לשון דיבור, ולשונות אחרות – ארמית, יונית, ערבית, ואחר כך לשונות הפזורה היהודית באירופה – שימשו את היהודים במשא ומתן יום-יומי בינם לבין שכניהם ובינם לבין עצמם. אבל הלשון העברית, לשון כתבי הקודש, המשנה והתלמודים, לשון היסוד של העם, לשון תפילת יום-יום של היהודי באשר הוא שם, הוסיפה לחיות את חייה המיוחדים, חיי לשון לאומית, לשון הרוח והדת, המקשרת ומאחדת את העם בתפוצותיו. התפתחה ספרות עברית ענפה ומגוונת, שהרחיבה

---

3. בכל דיון על ספרות בעבר צריך לתת את הדעת לכך, שעד המצאת הדפוס במאה ה'ט"ו (הספר העברי הראשון שנדפס היה פירוש רש"י על התורה, בשנת רל"ה 1475; מחזור התפילה כמנהג בני רומא נדפס ב' 1485–1486; והמקרא כולו ב' 1488. ראה ספרו של א"מ הברמן: כתב, לשון וספר, תשל"ג) הייתה הספרות העברית העצומה, הדתית והחילונית, רק בכתב-יד, ומטבע הדברים מועט שבמועט הוא מספר העותקים של כל כתב-יד.

את הלשון העברית, וחלק ניכר מהרחבה זו נחלה תקופתנו, תקופת התחייה.

הספרות העברית נסתעפה לתחומים שונים ומגוונים: הפיוט, ובעקבותיו, וגם במקביל לו, השירה העברית, שירת קודש וחול, שהגיעה לשיאה ביצירות משוררי ספרד: ר' שלמה אבן גבירול (1021–1058) ור' יהודה הלוי (1080–1142). סוג אחר של ספרות הוא ספרות הגאונים (ראשי ישיבות בבל – סורא ופומבדיתא – ואחר כך גם ראשי ישיבות ארץ-ישראל, בגדאד, דמשק ומצרים). ספרות זו, שאחד מגדוליה היה רב סעדיה גאון (882–942), פרוחה במאות ז-יג. הגאונים עסקו בפירושה של ההלכה התלמודית ובהתקנת תקנות לצורכי המקום והזמן. המשכה של ספרות זו הוא ספרות הפוסקים, שגילול כותרתה היד החזקה להרמב"ם (ר' משה בן מימון, 1135–1204) והשולחן ערוך לר' יוסף קארו (1488–1575). אלה הן יצירות יסוד בהלכה, שזכו לספרי פירושים והרחבות רבים. סוגים אחרים של ספרות תקופת ימי הביניים הם ספרות הפרשנות למקרא ולתלמוד; ספרות המחקר, הפילוסופיה והקבלה; ספרות ענפה בתורת הדקדוק והבלשנות העברית; ספרות מדעית מקורית ומתורגמת מערבית; ספרי מסעות, סיפורים, משלים וכל כיוצא באלה.

מרכיבי הסגנון של לשון זו היו לשון המקרא ולשון חכמים, שלא תמיד התמזגו כראוי, ולעתים רבו ביצירות ימי הביניים שינויים וסטיות, בדקדוק ובתחביר, מן המקובל בלשון הקדומה. העברית של סופרים וחכמים דוברי ערבית

הושפעה מלשון זו בדרכי סגון, בשאלת מלים ובתרגומי ביטויים. גם מחברי ספרים דוברי לשונות אחרות, גרמנית וצרפתית, הושפעו בסגונם מלשונות אלה.

סגון הפיוטים פרק לפעמים עול מסגרות דקדוקיות וערבב שרשים שונים שהם מגורות דקדוקיות שונות, וכך נוצרו 'חידושי לשון' משונים רבים. שרק קצתם העשירו את הלשון העברית. רבים מהפיוטים, המשובצים במחזורי התפילה, קשים גם כיום לדוברי עברית.

סגון העברית ה'משוערבת' (המושפעת מערבית) של רבות מיצירות ימי הביניים נראה בעינינו כיום מסורבל ולא בהיר, אבל מונחים רבים מספרות זו העשירו את הלשון העברית. מלה כגון מרכוז, שהושאלה כמות שהיא מערבית, פתחה פתח לשורש חדש בעברית רכז, ובימינו חודשו על פיו מלים כגון רִכְּזוּ, מִרְכְּזוּ, רִכְּזוּ, רִכְּזוּ, רִכְּזוּ, מִרְכְּזוּ, מִרְכְּזוּ וכו'.

בתקופת ימי הביניים היו מרחיבי לשון פרשיי (ר' שלמה יצחקי, 1105-1040) פרשן המקרא והתלמוד, שחי בצרפת, והרמב"ם, מגדולי הפוסקים, שחי ופעל בעיקר במצרים. סגונם הבהיר והמופתי השפיע השפעה רבה על התפתחות העברית.

רבים מחידושי הלשון שחידש הפרשן רש"י, חביב העם זה כאלף שנה, חיים בפיו כיום, כגון: הצלחה, הסכמה, שאיפה, תמיכה, מאסר, שקידה, יהדות, תכופ, מתעקש, תמזה, פרשן, קיצור, תחבשות, רפוף, הבלגה, תגבורת, קלישות,

קצינות, הרשעה, ועוד רבותי. מספרות המחקר והקבלה שגורים בפינו כיום כמה וכמה ביטויים וצירופי לשון כגון (מלשון המחקר): להוציא לפועל, פשט צורה ולבש צורה, מושכל ראשון, מרה שחורה, שידוד מערכות, יש מאין, יחידי סגולה, מסוגל ל. (מלשון הקבלה): שיעור קומה, בדחילו ורחימו, צמצום, סוד הצמצום, בגילופין, בזעיר אנפין, קטנות מחוץ, בבחינת, גלגול, נשמות ערטילאיות, נכנס בו דיבוק, וכדומה. מספרות המתמטיקה והמדעים עברו אלינו מונחים רבים, וכשפרסם ועד הלשון את רשימת מונחי החשבון (בתרע"ב), וציין ליד כל מונח את מקורו הספרותי, כלל בה, וכן ברשימות אחרות, כמה וכמה מונחים מימי הביניים ובהם: אפט, חיבור, חיסור, מרכז, קוטר, קוטב, סך הכול, שארית, פפל, מכפלה, חילוק, מעוקב, שברים פשוטים, פסיק, יחס,

---

4. ראה ספרו של יצחק אבינרי: היכל רש"י, כרך ראשון – מבוא, חידושים, צירופים, ת"ש.

5. הארמית, אחות העברית, מלווה את לשוננו מימי אברהם אבינו. קטעי ארמית מצויים במקרא, בתלמודים ובמדרשים, והרבו להשתמש בלשון זו, במעורב עם העברית, בספרות ימי הביניים (אף כי הרמב"ם ביקש, ב'היד החזקה', לתרגם לעברית את רובם הגדול של הביטויים הארמיים). גם בימינו משובצים בספרות ובדיבור כמה וכמה מלים ארמיות, או מיוסדות על הארמית – כגון אסמכתא, עובדה, ביש, שאילתא, בידור, גנדרנית, הגיב, תיקו, טנדו, אדיש – משמשות את צורכי הלשון העברית המתרחבת.

6. ראה ספרו של מנחם צבי קדרי: מירושת לשון ימי הביניים, תשכ"ח.

ערך משולש, נכיון שטרות, חשבון ממוצע ועוד⁷. השימוש
 הרחב ב'תוארי היד' (רוחני, גופני, מדיני, דתי, אנושי, נצחי)
 ובסופית ההפשטה -ות (אחדות, יהדות, אנושות, שלמות,
 שכנות...), שהנהיגו סופרי ימי הביניים, פתח אופקים (אף
 מלת אופק, שהושאלה מערבית, מחידושי ימי הביניים היא)
 ליצירת מאות רבות של תארים ושמות מופשטים בתקופתנו.
 בסיכומו של דבר ניתן לומר, שאף כי לא הייתה הלשון
 העברית נהוגה בדיבור-פה מאות בשנים, הוסיפה להתפתח
 ולהרחיב גם בתנאים, שהגבילו את גידולה.

---

7. ראה ספרו של גד בן-עמי צרפתי: מונחי המתמטיקה
 בספרות העברית המדעית של ימי הביניים, תשכ"ט.

רובד ימינו בתולדות הלשון מתחיל בשנות השמונים של המאה הי"ח, עם תחיית הספרות העברית החדשה. עדיין לא שבה העברית אל מקום חיותה, אבל כבר נעזרה לחיים חדשים. תנועת ה'השכלה' פרחת תחילה במרכז אירופה, בגרמניה ובאוסטריה, ואחר כך עברה אל מרכזי היהודים הגדולים שבמזרח אירופה. ה'משכילים' הראשונים, ובראשם משה בן מנחם מנדלסון (1729–1786), שאפו וחתרו לשוין זכויות האזרח ליהודים, שנשללו מהם זכויות אלה, וכדי להעלות את חין ערכו של העם היהודי בעיני העמים ביקשו לטפח את התרבות העברית.

הספרות העברית קיבלה פנים חדשות והוחייתה בסיפור ובשיר, בהגות ובחקר 'חכמת ישראל'. יצירות אברהם מאפו (1808–1867) אהבת ציון ואשמת שומרון, שנכתבו על טהרת לשון המקרא, עשו רושם רב והשפיעו על תנועת שיבת ציון והחייאת הלשון בדיבור-פה. בעניין זה נאמנה עלינו עדותו של אליעזר בן-יהודה (1858–1922), מחיה הדיבור העברי⁸.

משנתרחבו תחומי ספרות ההשכלה אל עבר המחקר והעיון ב'חכמת ישראל' לדורותיה, נתברר יותר ויותר, שאוצר לשון המקרא, המצימצם לתחומים, שספרות המקרא עוסקת בהם, לא יספיק עוד לספרות חדשה מגוונת ורחבת ריעה ברוח הזמן. יסודות מאוחרים שבהתפתחות הלשון,

---

8. ראה חוברתי שמונים שנה (לשוננו לעם) תשל"ו, עמ' יא.

של ספרות חז"ל ושל ספרות ימי הביניים, מלים ושימושי לשון מן התפילה ומהספרות הדתית הרחבה והענפה התמוג בהדרגה בסגנון הספרות, ולקראת ראשית ימי תחיית הדיבור העברי בארץ ישראל, בסוף המאה הי"ט, צמח סגנון עברי חדש, שממוזגים בו חומרי לשון מכל רבדיה. מגדלי מוֹכֵר ספרים (1835–1917) בסיפוריו ואחד-העם (1856–1927) במאמריו היו מסוללי הדרך לסגנון זה.

תחיית הלשון בדיבור-פה אחוזה וקשורה בתחיית העם בארץ האבות. התחדשות העברית במקום חיותה הביאה לידי תנופה גדולה בהרחבתה. כמה גורמים חברו כאן יחד. התפתחות רבה חלה בלשונות העולם החיות, עם הרחבת הישגי האנושות במדעים, בהגות ובטכנולוגיה. נוכח ההתפתחות הזאת נמצאה העברית, שהרחבתה בימי הביניים הייתה מצומצמת, הואיל ושימשה בעיקר בכתב ולא בדיבור פה, לוקה בחסר, נתרבו צורכי הלשון במלים ובביטויי התקשרות. והנה עמדו לה ללשון העברית סגולותיה הולדניות (לעיל פרק 3 ו-4) והקלו על מרחיביה. כך נולדו בתקופתנו חידושי לשון מרובים, לא רק במוסד העליון ללשון (ועד הלשון העברית, שנוסד בתר"ן והפך בתשי"ג לאקדמיה ללשון העברית), אלא אף בעיתונות, בספרות, במוסדות החינוך והמדע ובחיי החברה בכלל⁸. עם ההרחבה במלים חדשות ומחודשות משתדלים החוקרים והבלשנים גם להעלות מלים

8א. ראה חוברתי לשון בתחייתה, שיחות על חידושי מלים, 'לשונו לעם', תשכ"ו.

מספרותנו העתיקה רבת ההיקף, ולסגלן, פעמים בשינוי-מה בצורתן, לצורכי הימים האלה.

בתהליך הנמרץ של הרחבת הלשון פלשו גם מאות רבות של מלים לועזיות אל הספרות (בעיקר ספרות מאמרית ומדעית, לא ספרות יפה) ואל הדיבור. במשך הזמן רפתה ההתנגדות למלים אלה, שהייתה חריפה בראשית ימי תחייתה (אליעזר בן-יהודה החריים מלים לועזיות בדיבורו ובכתביו). כיום מצויות מלים לועזיות בכל המילונים העבריים (לרוב מציניים אותן בסימן מיוחד), ואף במילוני האקדמיה ללשון העברית אנו מוצאים מלים כגון מוסיקה, מתמטיקה, קאפילארי, קואפיצינט – בטור העברי, אבל זרות עונה בהן בדרך כלל (לעיל פרק 3). ולפיכך החל התהליך של חיפוש תחליפים עבריים להן, ולרבות מן המלים הלועזיות שהשתמשו בהן סופרינו במאמריהם לפני דור או שניים, נמצאה תמורה עברית.

בדיקת מרקם המלים בלשון תקינה של ימינו, לשון נאום או מאמר בעיתון, מראה, שבפועל משתמשים בזמננו באוצרות המלים של העברית לרבדיה כך: שני שלישים של המלים הן מהרובד המקראי והשליש הנותר משלושת הרבדים

---

9. ראה חוברותיי שבהוצאת 'לשונו לעם': כדבר איש אל רעהו, תשכ"ב, עמ' מד-ג, ולשון בתחייתה, תשכ"ו, עמ' מב-מו.

שלאחר המקרא גם יחד¹⁰. יתרה מזו: רבות מהמלים, שנוספו בהתפתחות הלשון על רובד התניך, מיוסדות על שרשים מקראיים, שנוצקו בדגמים אחרים, או הן מלים מקראיות, שמשמעים חדשים נוספו על משמעיהן הקודמים. הנה כי כן לשון התניך היא יסוד מוסד של לשוננו, יסוד פורה ומפרה עד היום הזה.

---

10. אף על פי שבכוח יחסי המלים לרובדיהן שונים הם. לפי א' אבן שושן, 22% של המלים במילונן מקראיות הן, 22% מלשון חז"ל, 16% מספרות ימי הביניים, 40% חידושי ימינו.

חלק שני: תרגילים

תרגיל א - לפרק 2

להלן רשימת מלים, שמקורן במקרא, בספרות חז"ל, בספרות ימי הביניים או בספרות ובדיבור של ימינו. נסה לציין ליד כל מלה את מקורה (ספרות המקרא, ספרות חז"ל, ספרות ימי הביניים או חידושי ימינו). תוכל להסתייע במילון.

1. פטור (שם עצם)	17. צרכנו	33. חציל
2. דרבנתי	18. פחמימה	34. ורוד
3. דופק במלעילו)	19. מדחום	35. ורד
4. כספית	20. השקאה	36. וריד
5. זהבי (צורף זהב)	21. חוליה	37. מעודכן
6. מדרשה	22. משטרה	38. מקצועה
7. תרמנו	23. מנוטרק	39. התריעו
8. פרצוף	24. אבזרים	40. קצוצת
9. תמרור	25. תיאבון	41. הפליה
10. כרוב (ירק)	26. מקלט	42. הלואה
11. כרובית	27. מקלט	43. מחלקה
12. התעמלות	28. תמריץ	44. יפהפייה
13. תעמולה	29. חנקן	45. משורבב
14. תקרובת	30. צורך	46. משכנתי
15. שכנעתי	31. תרגיל	47. וידאנו
16. משוכלל	32. הפלה (שם עצם)	48. קרנף

תרגיל ב - לפרק 3

ציין ליד כל מלה, באיזה דגם (בניין או משקל) היא יצוקה.
השתמש בשורש פ ע ל .

1. ייתפס - נפעל	17. משעול	33. תסרוקת
2. מגדל - מפעל	18. שכנוע	34. מתפרסת
3. תרגיל	19. הוכרעו	35. עובייה
4. היאחזות	20. פרידה	36. סידור
5. משקפיים	21. תיעדר	37. תענוג
6. טוהר (שם עצם)	22. מחברת	38. עיפרון
7. מרושע	23. הושבתי	39. התעמלות
8. משאלה	24. מצלמה	40. חריש
9. הוטרחו	25. מרגיז	41. יובל
10. שיוט	26. נחמד	42. הצטחקתי
11. נאמנות	27. ייבהלו	43. הלבשה
12. מושפל	28. מעיל	44. התנפלותם
13. צניחה	29. דמיון	45. מנהץ
14. תירתע	30. הרצאה	46. נחלת
15. כינוס	31. פנסת	47. משטרה
16. ברוש	32. שלום	48. קבוצה

תרגיל ג - לפרק 3

מצא התפרסויות לבניינים ולמשקלים של השרשים שלהלן וציין את דגמיהם לפי דוגמה 1. בסוגריים ליד השורש מספר ההסתעפויות הנדרש.

1. שבר (18) שבר, נשבר, שיבר, שובר, השביר, הושבר, השתבר, פעל, נפעל, פיעל, פועל, הפעיל, הופעל, הפתעל, שָׁבַר, שבריר, מְשַׁבֵּר, מְשַׁבֵּר, שבירה, תשבורת, פעל, פעליל, מפעל, מְפַעֵל, פעילה, תפעולת, השתברות, משביר, שביר, שבירות, הישברות. הפתעלות, מפעיל, פעיל, פעילות, היפעלות.

2. משל (12)	14. שמר (23)
3. גבר (24)	15. דלק (15)
4. קדש (20)	16. סבר (15)
5. לבש (13)	17. שלח (19)
6. כתב (27)	18. בטח (19)
7. סבל (15)	19. גדר (15)
8. מסר (14)	20. חכם (19)
9. כוב (13)	21. פטר (20)
10. לקח (14)	22. (קלח) (7)
11. שכל (7)	23. פרץ (15)
12. נדב (10)	24. מלא (17)
13. קצף (10)	

תרגיל ד - לפרק 4

לפניך מלים ממקורותינו, שנוספו עליהן משמעים במרוצת הדורות. נסה לציין ליד כל מלה, מהו משמעה היסודי ומאיזו תקופה חל שינוי במשמעה, ומהו המשמע (או המשמעים) החדש, שנוסף עליה. תוכל להסתייע במילון רחב.

1. אקדח	17. מכתם	33. עולם
2. חשמל	18. אישר (פ')	34. מכונה
3. עוצר (במלעילוי)	19. מעטסה	35. תכנית
4. תרבות	20. תותח	36. האפיל (פ')
5. סגולה	21. תעודה	37. תוכן
6. נקודות	22. צוארון	38. אָפּס
7. סרן	23. מתג	39. אפרכסת
8. עֵלִי	24. מקצוע	40. סוללה
9. קבלה	25. פסגה	41. קומה
10. מקלט	26. עֶלָה	42. מחזור
11. מול	27. הסקה	43. סידור
12. קילס (פ')	28. מושב	44. מוסף
13. אלוף	29. קיבוץ	45. קָשֶׁר
14. עלייה	30. קבוצה	46. פרדס
15. סופרים	31. נָסַע (פ')	47. שיבוש
16. עגלון	32. רֶקֶב	48. גלגל

תרגיל ה - לפרק 5

להלן רשימת מלים וצורות מקראיות. בחר את מקבילותיהן
הנהוגות בלשון חז"ל מן הרשימה למטה.

1. אשר	17. למען	33. תשמורנה
2. לכן	18. שונה	34. לשוא
3. מדוע	19. אלה	35. לתת
4. איפה?	20. בשמעו	36. עתה
5. שם	21. בתוך	37. זאת
6. אף (שבפנים)	22. הנה	38. כאב
7. אעברה	23. צום	39. פן
8. כי (מלת סיבה, קישור, זמן)	24. השבית	40. ללדת
9. בא	25. אדמה	41. עת
10. בוכייה	26. כאשר	42. אולי
11. אנייה	27. החריש	43. פה
12. שָׁב	28. לַחֵץ	44. כתובנה
13. אינני	29. ארץ	45. אחו
14. חיפה	30. הומייה	46. רזה
15. לאמור	31. מאום, מאומה	47. חפץ (פ')
16. איך	32. אותות	48. ישב, יבן, יט

אעבור; איני; אלו; אפשר, שמא; באמצע; בוכה; ביטל; דחק;
הומה; היכן; המתיך; הרי; זו; זמן; חוטם; חזר; טועה; ישבה,
יבנה, יטה; כאן; כדי ש; כחוש; כיצד, היאך; כלום; כש; כששמע;
כתבו; לומר; לחינם; לילד; ליתן; למה, משום מה; לפיכך, משום
כך; לשון; מדינה; משום ש, ש, כש; נכנס; סימנים; ספינה;
עכשיו; עמו; צער, ייסורים; קרקע; רצה; ש; שמא; שתק;
תענית; תשמרו, ישמרו.

תרגיל ו - לפרק 5

להלן רשימת מלים וצורות אופייניות ללשון חז"ל. בחר את מקבילותיהן המקראיות מן הרשימה למטה.

1. חוטם	17. ש	33. מַחֵק
2. ספינה	18. לשון	34. מניין, סכום
3. בורר	19. אומה	35. סומא
4. בעצמו	20. החזיר	36. מחזיק
5. התחיל	21. חירות	37. חוץ מ(ן)
6. לבנה	22. בֶּדֶק	38. מָחֵל
7. לומר	23. הריני	39. כשהלך
8. לילך	24. אלו	40. פיקח
9. תחום	25. כמותי	41. עדיין
10. תריס	26. כך	42. זו
11. שלח	27. לשכם	43. כשראה
12. לידע, ליטע	28. נתנבאתי	44. מעוברת
13. וילון	29. עילה	45. שיבח
14. אגו	30. בפרהסיא	46. תכשיטים
15. מיתה	31. כרס	47. פירש
16. אילן	32. שתי שנים	48. פָּרַח, טס

אלה; אנחנו; אנייה; אף; אשר; בֹּחֵר; בחן; בטן; ביאר; בלכתו;
בראותו; גבול; החל; הילל; הנני; הרה; השיב; התנבאתי; זאת;
חופש; ירח; ככה; כמוני; לאמור; לבדו; לדעת, לנטוע; ללכת;
לעיני כל העם, קבל עם; מגן; מות; מחה; מכיל; מלאך; מלבד;
מסך; מספר; גבון; סלח; עדיים; עוד; עִוֵּר; עֵם; עץ; עץ;
שכמה; שנתיים; שפה; תואנה.

תרגיל ז - לסרק 6

המלים שלפניך - רובן חידושים של ספרות ימי הביניים* ויתרן מהתקופות שלפניה, או מחידושי ימינו. ציין את המלים שהן מלשון ימי הביניים, וכן את המלים שמקורן קדם לתקופה זו, ואת המלים המחדשות. תוכל להסתייע במילון רחב.

1. אנושות	17. מרכז	33. פסיק
2. הסכמה	18. מקולקל	34. שוטר
3. מעוקב	19. פרשנות	35. אופק
4. סיכום	20. תגבורת	36. ריכוז
5. הצלחה	21. יהדות	37. התאפק
6. גביר	22. התייהד	38. תמיכה
7. הפסקה	23. קוטר	39. הצליח
8. אפס (0)	24. צמצום	40. סך-הכול
9. קיטור (הכבשן)	25. תכוף	41. מאסר
10. אנושי	26. נצחי	42. התעקש
11. תחבוסות	27. ניצחון	43. האנשה
12. עקשן	28. הבלגה	44. חבוש (בבית
13. רוחני	29. הבלג	האסורים)
14. קוטב	30. פרשן	45. קיצור
15. בדחן	31. קציר	46. אור
16. מדבקה	32. דיבוק (במחזה	47. גופני
	'הדיבוק')	48. בדיחה

---

* והוזכרו בסרק 6.

תרגיל ח - לפרק ז*

להלן מלים לזעזיות, שיש להן תחליפים עבריים, חדשים או מחודשים. בחר אותם מהרשימה שלמטה.

1. קלאטש (במכונית)	18. אנטנה	33. פדאל (במכונית)
2. טוסטר	19. טיפ רקורדר	תפירה, בפסנתר,
3. ג'ק (מאבזי)	20. פרוג'קטור	(ברכב)
המכונית)	(המשמש בחינוך	34. פאנצ'ר
4. ז'סטה	אור-קולי)	35. אולקוס
5. וידיאו (בטלוויזיה)	21. אנוזסט (ברכב)	36. בלינצס
6. שאלטר (בחשמל)	מנועי)	37. קוגל
7. טראנספורמאטור	22. פלש (במצלמה)	38. ואניל
8. גיר בוקס	23. שטרודל (מאפה)	39. ברייק, 'ברקס'
(במכונית)	24. קרפלאך	(ברכב)
9. קאפיטאליוזציה	(שבמרק)	40. איזולאציה
(בכספים)	25. רצפט (בבישול)	41. פרופולר
10. אדמיניסטרציה	26. אילוסטרציה	42. קומפוננט
11. פווינג (לקינוח)	(בספר)	43. פיורה (מאכל)
סעודה)	27. מיניאטורה	44. מיקרופילם
12. רולאדה (עוגה)	(באמנות)	45. סוגסטיה
גלילה)	28. אקסמפלר	(בפסיכולוגיה)
13. אנאלוגיה	29. 'פוליטורה'	46. פיד בק (במדעי
14. באנדרולה	30. קרקטריסטיקה	החברה)
15. ואפלה (מאפה)	31. פרסטיז'ה	47. דצנטראליזציה
16. טאמבון	32. אקומולאטור	48. פרוטוקול
17. אימפרוביזציה		

* כמה מונחים, שבתרגיל זה ובתרגיל י', מצויים ומוסברים בחוברתה של שושנה בהט, למד לשונך (לשונו לעם, תשל"ה).

איור; אלתור; אסיון; אפיסית; בידוד; ביזור; בָּלָם; גלילה;
 דושה; היוון; היקש; הַשָּׂאָה; זכרון דברים; חביתיות; חֶבֶק; חוּזי
 (במלעיל); יוקרה; כיב; פיסנים; פרוכית; מְבוֹק; מְגִבָּה; מדחף;
 מוּעָרַת; מחנה; מחית; מְטוּל, מְטוּל שְׁקוּפִיּוֹת; מירוט; מְגַהֵל,
 אמרפלות; מַצְבֵּר; מַצְמַד; מְקַלָּה; מְשׁוּב; מְשׁוּשָׁה; מְתָג; מתפון;
 נָקַר; סָרַט זיעור; עוֹתֵק; פָּגוּשׁ; פשטידה; צינור פליטה; רָכִיב,
 מְרַכֵּיב; רַפְרָפֶת; רַשְׁמָקוּל; שְׁנָאִי; שְׁנָף; חיבת הילוכים.

תרגיל ט - לפרק 7

בחר מהרשימה למטה את המלים העבריות, המשמשות בימינו
לעניינים אלה:

19. מכונה לטחינה 20. טבלה שקופה שמקרינים בעדה תמונה או כתובת 21. ניתן לטלטול 22. מכשיר לפיצוח שקדים או אגוזים 23. מתקן דמוי קשת שתולים עליו בגד 24. עוגה קטנה מבצק ספוגי מלאה קצפת 25. קו אלכסוני מפריד (/) 26. לא חדיר (לנוזלים) 27. צינורית לשתיית משקה קר 28. תיבה גדולה בעלת מידה קבועה לאריזה ולמטען 29. מערכת הקלידים בפסנתר 30. ספרות יפה כתובה פרוזה 31. מכשיר לקדיחה 32. משוטח בקצהו 33. המרסס באמבט 34. כובע עגול של חיילים 35. (נשק) משוכלל ומורכב 36. חלק שפופרת הטלפון שלעברו מדברים	1. העלאת שער חליפין של מטבע 2. דבק לשמשות 3. המושב בבית הכיסא 4. כף שיוצקים בה מרק 5. כף שבוחשים בה מרק 6. מקבל המכתב 7. שיר שהכול שרים 8. פעולה בדיון משפטי או מנהלי 9. התקן להתנעת רכב 10. (עובד) בשלב נמוך של המדרג 11. שמלה 'חצאית' 12. הפטישים שמקישים בהם בכתיבה במכונה 13. הפחתה של חשבון חובה כנגד חשבון של זכות 14. טבעת מתכת שמבריגים אותה על בורג 15. מהילה של נוזלים לא מתמוזגים 16. תג לקיצור מלה (') 17. טבעת שטוחה שמשחילים על בורג מתחת לאום 18. החלק הנשאר לאחר תלישת התלוש

37. חלק שפופרת הטלפון שדרפו מאזינים
מתכת שמשחילים בהן מכתבים
38. שניתן להרפינו 44. השני מבין שני עותקים
39. שצורתו עגולה-מוארכת 45. גוף המכונית ללא המנוע
40. שיעור שכר העמיל ואבזריו
41. תערוכת מתכות 46. מאפה מעוגל דמוי טבעת
42. הענקה מיוחדת לפי דיני 47. מתן תוקף לדבר שאושר בגוף
- עבודה או ביטוח וכדומה אחר
43. תיק משרדי בעל קשתות 48. פטיש לכתישת בשר

אום; אטים; אסלה; אפרכסת; אשרור; נמלה; גרש; דסקית;
הליך; זוטר; חבור; ייסוף; כומתה; כַּעַךְ; כָּפָל; כְּתִישׁ; להיט;
לזכסן; מטחנה; מכולה; מפצח; מצקת; מקדח; מקלדת; מקלח;
מקשים; מֶרֶכֶב; מֶרֶק; מתוחכם; מתנע; גייד; נמען; סגלגל; סגסוגת;
סיפורת; עזקדן; צמלה; פומית; פחוס; פחוגית; קיזוז; קשית;
קשתית; רכין; שמלנית; שקופית; תחליב; תרוד.

רשימת ספרים וחבורות

חיבורים כלליים

יוסף ברם, הלשון והחברה (מתורגם), תשל"ג (הוצ' א' רובינשטיין)
אברהם מאיר הברמן, כתב לשון וספר, תשל"ג (ר' מס)
זאב חומסקי, הלשון העברית בדרכי התפתחותה, תשכ"ז (ר' מס)
רחל לנדאו, פרקים בסמנטיקה עברית, תשל"ד (בר-אוריין,
אוג' בר-אילן)
שמעון פדרבוש, הלשון העברית בישראל ובעמים, תשכ"ח (מוסד
הרב קוק)
חיים רבין, עיקרי תולדות הלשון העברית, תשל"ב (ההסתדרות
הציונית)

על לשון המקרא ולשון חכמים

אבא בנדריד, לשון מקרא ולשון חכמים, ח"א, תשכ"ז; ח"ב,
תשל"א (דביר)
משה צבי סגל, דקדוק לשון המשנה, תרצ"ו (דביר)

על לשונה של ספרות ימי הביניים

יצחק אבינרי, היכל רש"י, כ"א, ת"ש; כ"ב, תש"ט; כ"ג, תשט"ז;
כ"ד, תשי"ב (הוצ' המחבר)
גד בן-עמי צרפתי, מונחי המתמטיקה בספרות המדעית העברית
של ימי הביניים, תשכ"ט (מאגנס)
מנחם צבי קדרי, מירושת לשון ימי הביניים, תשכ"ח (דביר)

על לשון ימינו

יצחק אבינרי, כיבושי העברית בדורנו, תש"ו (ספריית פועלים)
שושנה בהט, למד לשונך, לקט מונחים, תשל"ה (לשוננו לעם)
זאב בן-חיים, לשון עתיקה במציאות חדשה, תשי"ג (לשוננו לעם)
שלמה מורג, עשור של עברית, תשי"ט (לשוננו לעם)

תוכן העניינים

ג

הקדמה

חלק ראשון: שיחות

ה	1. הלשון – מותר האדם
ז	2. רובדי הלשון
ח	3. שורש ודגם
יא	4. חידושי משמע
יב	5. בין לשון המקרא ללשון חכמים
יח	6. העברית עקורה ממקום חיותה
כג	7. העברית פיוס

חלק שני: תרגילים

כז	תרגיל א' – לפרק 2
כח	תרגיל ב' וג' – לפרק 3
ל	תרגיל ד' – לפרק 4
לא	תרגיל ה' וו' – לפרק 5
לג	תרגיל ז' – לפרק 6
לד	תרגיל ח' וט' – לפרק 7

לח רשימת ספרים וחזכרות